

Buzinkay Géza szintézise

A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig

Mi, könyvtárosok igazán örülhetünk ennek a maga nemében egyedülálló összegzésnek. Hiszen a magyar nemzeti kulturális örökség e gazdag szektorának az őrzői, feltárói és újabban digitalizálói elsősorban a könyvtárak, az érdeklődők, a felhasználók, a kutatók többnyire a bibliotékák gyűjteményeiben forgathatják a napi- és hetilapokat, a folyóiratokat, valamint az egyéb sajtótermékeket. A felsőfokú könyvtáros-képzés intézményeiben – kétségkívül változó mértékben – a tananyag szerves része a sajtótörténet. Ilyenformán mind a gyakorló könyvtárosok, mind az informatikus könyvtáros szakos hallgatók és oktatóik igen hasznos, hézgapótló segédlet birtokába juthatnak (remélhetőleg el is jut hozzájuk). Pótolhatatlan ráadás a források és az irodalom több mint negyven oldalas jegyzéke, amely a további tájékozódást, a lapcímek és a kötetben előforduló nevek mutatója pedig a visszakeresést könnyíti meg.

Buzinkay Géza munkája – és ezt a könyvtárosok jól tudják – nem előzmény nélküli. Csak a közelmúltból négy szintetizáló szándékkal született próbálkozás említhető. A hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján indult az ún. akadémiai vállalkozás (néhai Dersi Tamás kezdeményezésére), az első kötetben inkább az irodalomtörténészek, a másodikban főleg a történészek közreműködésével, de ezután abba, azaz torzóban maradt.¹ Hasonlóképpen félbeszakadt – az első kötet, a fordulat éve után – a Ráció Kiadó nekifutása.² Készült két újságíró-iskolai tankönyv is (mindkettő egy kötetben): az egyik (1977-ben) szintén csak 1948-ig halad³, a másik (1994-ben) elmegy ugyan 1988-ig⁴, de erősen vázlatosan. Most a budapesti Wolters Kluwer Kft. jóvoltából egy összehasonlíthatatlanul terjedelmesebb, a mutatókkal együtt mintegy 550 oldalra rúgó, átfogó jellegű és tudományos igényű sajtótörténeti összefoglalás látott napvilágot. A szerző neve a könyvtárosok körében közismert: a tárgykör hivatott és mélyen elkötelezett szakértője, közel négy és fél évtizede kutatja a témát, e könyv irodalomjegyzékében harminchárom nyomtatott közleménnyel (és még néhány helyen társszerzőként) szerepel.

A megszokottól jóval hosszabb előszavából világosan kiderül, hogy Buzinkay Géza nemcsak saját kutatási eredményeit, hanem a korábbi és a vele kortárs szerzők megállapításait is összegzi (ha szükségesnek véli, vitázik is velük). Fontos, valószínűleg a legfontosabb elhatározása, hogy kifejezetten sajtótörténeti megközelítést alkalmaz. Vagyis

elhatárolódott mind az irodalomtörténeti, mind a történettudományi (leginkább politikatörténeti) szemlélettől, és nem tette magáévá az újabban szorgalmazott társadalomtörténeti vagy a szintén kézenfekvőnek látszó művelődéstörténeti szempontot sem. A sajtót mint a társadalmi mozgás sajátos jelenségét, médiumát vizsgálja, e mozgás hazai tendenciáit, folyamatait, kiemelkedő állomásait, alkotásait és alkotóit igyekszik bemutatni, mindig rámutatva a nemzetközi hatótényezőkre.

Rendkívül figyelemre méltó törekvése, hogy könyvének címét tágan értelmezi: voltaképpen a sajtóélet, a sajtóviszonyok (sajtóirányítás, sajtójog, sajtóellenőrzés-cenzúra, kiadók és nyomdai lehetőségek, hírszolgálat, postai és utcai terjesztés stb.) helyzetét is jellemzi. Részletesebben tárgyalja a sajtótörvényeket, mindenekelőtt a sajtószabadságot (ha megszakításokkal is) hosszú-hosszú évtizedekre garantáló 1848. évit. Ugyanakkor változatlanul keveset tudhatunk meg az időszaki sajtó olvasóközönségéről. Örvendetes, hogy az emigráns, majd a trianoni békediktátum után a kisebbségi magyar lapok sorsát is felvillantja, elemzi. (Szerinte először, ám valójában már a Kovács Máté szerkesztette egyetemi szöveggyűjtemény 1970-ben közzétett második kötete⁵ is kitért erre.)

Mint ahogy a kötet címében olvasható, a szerző megcélozta az időbeli teljességet is. Ezt azonban kissé korlátozottan tette. Az 1980-90-es évek fordulóján végbement nagyarányú, gyökeres változásokat politikai indulatokból mentesen, beleérzéssel ismerteti, a kisebbségi sajtó esetében akár az új évezred első évtizedének közepéig is előre tekint, az utóbbi tíz, olykor tizenöt-húsz esztendő magyarországi fejleményeinek áttekintésére viszont nem vállalkozik. Ezért nem olvashatunk a hírportálokról, a napilapok online változatairól, egyáltalán az elektronikus sajtó egyre nagyobb tért hódító formáiról. Holott – és ezt ő maga állapítja meg – ekkor már a nyomtatott lapok „jelentősége világszerte visszaszorulóban volt.” Alighanem komoly szakmai vitákat vált ki a belső periódushatárok kijelölése. Némelyek számára már az is meghökkentő lehet, hogy elfogadja ugyan kezdetnek a Mercurius Hungaricus indulását, bár csak előzménynek tartja, és tagadja – minden bizonnyal jogosan –, hogy ez már sajtótermék lett volna, mivel a három alapvető kritérium, az időszakosság, az aktualitás és a nyilvánosság mindegyike még nem volt jelen nála. Sokan megkérdőjelezhetik a magyar sajtó első közel hetven évének (1780-1848) kétféle tagolását. Buzinkay Géza korábbi műveiben is kritika érte a dualizmus évtizedeinek megbontását, közelebbről az 1880-as szakaszhatárt. Ezúttal az 1918-1921 közötti esztendőik összevonását kell külön indokolnia.

A fejezetcímek rendszerint nemcsak pontosak, hanem szellemesek is. Három példa: Bukás után, Kiegyezés előtt, 1849-1867 (csak nem érthető, miért írja nagy kezdőbetűvel – és mindenütt – ezt a történelmi eseményt); Újságírók hatalmon, majd bíróság előtt, 1918-1921; Diktatúrák között forradalom, 1945-1989.

Igencsak következetesen jár el Buzinkay Géza a címben jelzett kettős fogalom – a sajtó és az újságírás – értelmezésében. Már a bevezetőben kifejti, hogy felfogása szerint a szintézisben elsősorban a hírlapirodalom (ideértve a napi- és hetilapokat, bizonyos feltételek meglétekor a kéthetente kiadott orgánumokat) fejlődését célszerű bemutatni. Másodsorban pedig azokat az élclapokat, ismeretterjesztő és főleg szépirodalmi folyóiratokat, netán egy-két társadalomtudományi kiadványt, amelyek a közvélemény mindenkori alakulására viszonylag nagy vagy nagyobb befolyást gyakoroltak. Ennélfogva tudatosan mellőzi a szakmai és – néhány kivétellel – a tudományos folyóiratokat, továbbá a szakszervezeti és diáklapokat, a magazinok túlnyomó többségét. A Budapest-centrikusság létrejötté után

meglehetősen mostohán kezeli az ún. vidéki sajtót, különösen a kifejezetten helyi érdekű lapokat – ebből következően az irodalomjegyzékben is kevés a helytörténeti írás. Így is közel hétszáz lapot említ. Természetesen a magyarországi időszaki sajtó meghatározó termékeivel kellő és többnyire arányos terjedelemben foglalkozik. Megint néhány példa: Magyar Hírmondó (mivel ez volt az első magyar nyelvű újság, megérdemli a kiemelt figyelmet), a két Pesti Hírlap (a reformkori és az 1878-1944 között megjelenő), a Budapesti Hírlap, Az Est, a Pester Lloyd (a legjelentősebb, döntően a külföldet informáló hazai német lap), a Borsszem Jankó (a leghíresebb és legnépszerűbb vicclap, remek karikatúrákkal). Ugyanakkor méltatlanul csekély terjedelmet szán a roppant népszerű Vasárnapi Újság évtizedeire. Elemzéseiben háttérbe szorulnak az ún. pártállam egyszólamú sajtójának kiugróan magas példányszámot elért termékei (Népszabadság, Nők Lapja stb.). Egyébként számottevő érdeme, hogy a politikailag-ideológiailag (és persze színvonalban) rendkívül differenciált lapstruktúrát igyekszik tárgyilagosan, általában árnyaltan bemutatni.

Buzinkay Géza kronológiai rendben végigköveti (megint csak a nemzetközi háttérbe ágyazva) a magyarországi újságírás fejlődésvonulatát: pl. a referáló és a véleményes sajtó korszakváltását, a riportok beáramlását, a vezércikk módosuló rendeltetését, az ún. független politikai újságok megjelenését, a szerkesztés változó elemeit (pl. újabb és újabb rovatok átvétele), az új lapfajták (pl. családi magazinok, krajcáros tömegsajtó), új műfajok meghonosodását, amiként az újságírói szakma megszilárdulását, hivatássá válását, a nők fokozatos térfoglalását, a tudósítók és az alkalmi levelezők mindenkori funkcióját; az újságírók társadalmi helyéről, szervezkedéséről a dualizmus kori fejezetben különösen sikeres helyzetképet kapunk. Másokhoz hasonlóan ő is úgy látja, hogy az időszaki sajtó fejlődésében, egy-egy lap életében nagy szerepet játszanak az újságírók és a szerkesztők. (Nem becsüli le a karikatúristák, a fotósok és másféle illusztrátorok közreműködését sem.) Ennek megfelelően könyvében nagy teret szentel a kiemelkedő magyar publicistáknak és redaktoroknak. Miután egyfelől a hazai újságok hasábjain számottevő arányt tettek ki a szépirodalmi közlemények (egyebek között a folytatásos regények) és ezeknek igen nagy volt a közönségvonzó hatása, másfelől a magyar írók feltűnően magas hányada újságíróként kezdte, sőt folytatta a pályáját, számosan kenyérkereső foglalkozásként dolgoztak a lapoknak, a szerző finoman és óvatosan megpróbálja elválasztani egymástól a szépprózai és a publicisztikai tevékenységet. Talán ezzel magyarázható, hogy a közelebről is, tehát hosszabban, remek kis portrékban minősített munkatársak között kiemelten szerepelnek azok az újságírók, akik elsősorban publicistaként vagy szerkesztőként jeleskedtek. Az elhatárolás magától értetődően nem sikerülhetett maradéktalanul, mert a két terület – a szépirodalom és az újságírás – elválaszthatatlan egymástól. Elég talán Kemény Zsigmond, Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, Ady Endre, Kosztolányi Dezső, Márai Sándor példáját felhozni. (Szívesen olvassánk – többek között – az újságíró Móricz Zsigmondról, Karinthy Frigyesről, Németh Lászlóról is értékelő sorokat.) Tagadhatatlan, hogy szép számmal voltak, akik csaknem kizárólag a publicisztika (és a szerkesztés) terén alkottak maradandót; újabb példák: Kossuth Lajos, Rákosi Jenő, Miklós Andor, Vészi József, Bálint György, Pethő Sándor, Zsolt Béla. E sorban Buzinkay Géza mintha túlbecsülné Kecskeméthy Aurél és Lázár Miklós személyét, és mintha alulértékelné a Népszava munkatársait.

A szintézis irodalomjegyzékében jóleső érzéssel konstatálhatjuk, hogy az utóbbi években milyen sok sajtótörténeti munka született, leginkább fiatal kutatók tollából. Jó lenne

valami hasonló listát látni a helyi lapok múltjáról írt közleményekről. S visszatérve az ismertetés kezdő sorainak egyik utalására: jó lenne hinni, hogy a felsőfokú oktatási intézmények informatikus könyvtáros szakos hallgatói (akár nappali, akár levelező tagozaton) is hozzájárulnak ahhoz, hogy az egykori nyomtatott és immár az elektronikus sajtó termékei és munkatársai ne sülyedjenek el a feledés homályában. A sajtótörténeti bázis és a módszertani alap immár adott, erre támaszkodni lehet és kell. Remélhetőleg így lesz...

Bényei Miklós

**A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig /
Buzinkay Géza. – Budapest : Wolters Kluwer Kft., 2016. – 548 p. ; 25 cm**

Jegyzetek

1. A magyar sajtó története 1. 1705-1848 / szerk. Kókay György. – Budapest : Akadémiai K., 1979. ; A magyar sajtó története 2/1-2. 1867-1892 / szerk. Kosáry Domokos, Németh G. Béla. – Budapest : Akadémiai K., 1985.
2. A magyar sajtó története 1, : A kezdetektől a fordulat évéig / Buzinkay Géza, Kókay György. – Budapest : Ráció, 2005.
3. A magyar sajtó története / szerk. Márkus László. – Budapest : Tankönyvkiadó, 1977.
4. A magyar sajtó története / Kókay György, Buzinkay Géza, Murányi Gábor. – Budapest: Magyar Újságírók Szövetsége Bálint György Újságír-iskola, 1994.
5. A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében 1849-től 1945-ig / összeáll. Kovács Máté. – Budapest : Gondolat, 1970.

